

nataša
ivančević

zbirke fotografija u riječkim muzejima

1

1. F. de Paula G. Vigil, Amerika (?), dagerotipija, 1840-ih, vl. PPMHP, (nepoznati fotograf)
2. Tvornica papira - žene na radu u "Krparnici", 1919., vl. MGR
3. Ilario Carposio, Teatro Comunale, Rijeka, oko 1890., vl. MGR
4. U luci, Ilario Carposio, Rijeka, oko 1900., vl. PPMHP

ZBIRKE FOTOGRAFIJA U RIJEČKIM MUZEJIMA

U Rijeci je zabilježena rana pojava fotografije već od 40-ih godina 19. stoljeća. Pored brojnih profesionalaca koji su nudili svoje usluge u fotografskim ateljerima (prvi riječki fotografski studio Salamona Heringa osnovan 1858. godine), krajem 80-ih je zaživio amaterski pokret osnažen novim otkrićima. Fizičar Ernest Mach i prof. Peter Salcher 1886. su u Rijeci prvi na svijetu snimili puščano zrno koje se kreće nadzvučnom brzinom.¹ Interes za inovativne tehnike nije jenjavao pa su 1896. snimljene prve rendgenografije - ruke barunice Vranyczany. Ove dvije crtice iz bogate povijesne fotografske baštine govore nam o naprednom i eksperimentalnom duhu riječkih fotografa.

Od pojave fotografskog otkrića pa do danas, pored velikog broja fotografa profesionalaca i amatera, u Rijeci su prisutni i brojni ljubitelji i sakupljači fotografije. Fotografije se tako čuvaju u mnogobrojnim privatnim zbirkama, kao i javnim ustanovama, a ovom prilikom ćemo predstaviti registrirane zbirke fotografija pri riječkim muzejima - Pomorskom i povijesnom muzeju (PPMHP), Muzeju grada Rijeke (MGR) i Muzeju moderne i suvremene umjetnosti (MMSU).

FOTOGRAFSKE ZBIRKE POMORSKOG I POVIJESNOG MUZEJA HRVATSKOG PRIMORJA

KULTURNOPOVIJESNI ODJEL

Zbirku fotografija *Kulturnopovijesnog odjela* PPMHP čine četiri cjeline: fotografije, negativi na staklu, fotoalbumi i fotoaparati. Najveću skupinu sačinjavaju fotografije iz nekadašnjeg *Musea Civica*, Gradskog muzeja Sušak te one pribavljene nakon njihova ujedinjenja. Način pribavljanja je uobičajen - otkup, darovi i manje zaostavštine. Zastupljeni su fotografi iz Beča, Augsburga, Brna, Dresdena, Graza, Pešte, Trsta, Gorice i Venecije, Konstantinopola, Liverpoola i Marseillea. Zapaženo mjesto zauzimaju fotografi iz Zagreba (Herman Fickert, Julius Hühn, Ferdo Kelemen, Franjo D. Pommer, Mosinger i dr.), Karlovca (Franz Braun, Hinko Krapek, Anton Suppan), Pule (Giov. Bonivento, A. Circo-vich, C. Gallinaro, L. Mioni, E. Zamboni). Tu su još Franjo Šnidarić iz Otočca i Enrik Weiser iz Splita, koji djeluje i u Trstu.

Pri obradi građe posebna je pozornost dana najbrojnijim, riječkim fotografima. Od Salamona Heringa koji je, vjerojatno oko 1858. godine, prvi u Rijeci prokrio put u nepoznati svijet fotografije do Fantinija, Petri-

cicha ili Marcinija koji djeluju četrdesetih godina 20. stoljeća. Od ranih riječkih fotografa u Zbirci je, dvjema stereoskopskim fotografijama (*Pogled s Kalvarije na Sušak i Deltu i Komunalna kasarna*), predstavljen Friedrich Gsund. U Zbirci se nalaze i po sadašnjim spoznajama najstarije riječke vedute koje 1865. godine snima fotograf Ignazio Pollak. Svojim su portretima prisutni Wilhelm (Giuglielmi) Vessel, Giacomo Luzzatto i Heinrich (Enrico) Garimberti.

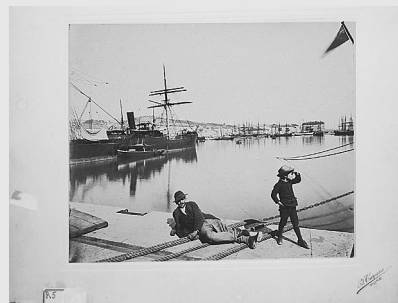
Zastupljene su fotografije predstavnika sedamdesetih godina 19. stoljeća: Francesco B. Giurandich, bečki fotograf Josef Löwy, slikar i fotograf Carlo Zamboni, Ferdinando Ramann i Ilario Carposio. Po broju sačuvanih fotografija u fundusu je najprisutniji Ilario Carposio. Od fotografa osmog desetljeća 19. stoljeća u Zbirci su zastupljeni Antal Funk, akademski slikar i fotograf, Edmondo Jelusich, Giuseppe Segnian i Giulio Udvardy. Devedesetih godina 19. stoljeća djeluju Leopoldo Marunich i Antonio D' Ancona. Početkom 20. stoljeća ističemo fotografsku djelatnost slikara Marca Antoninija, Rudolfa Verderbera, R. Eggenhofnera, Tomislava Muhvića, Enrica Andronija, D. M. Gürtlera, Bogumila Zoubeka, Antonija Kovačića, Leopolda

2

3

4

Marunicha, Simeona Milkovića i Marijana Seksića.

Posebno su vrijedne nesignirana dagerotipija s prikazom Francesca de Paula G. Vigila, vjerojatno snimana u Americi sredinom 1840., kalotipija *Grupni portret* mađarskog fotografa Jos. Skopalla iz 1852., ambrotipija *Portret nepoznate žene* nepoznata fotografa iz 1850., kalotipija *Gospođa Jelinek* karlovačkog fotografa Antona Suppana iz 1856. i nesignirana ferotipija *Grupni portret* iz 1890. godine.

U Zbirci se čuvaju fotografije nastale u vremenskom rasponu od jednog stoljeća. Fotografije potpisuju razni autori - njih 147 - profesionalci i amateri. Različitih su sadržaja (portreti, vedute, palače, ulične scene, manifestacije, izgradnja luke, društva ...) i različitih dimenzija, od *carte de visite* formata 6 x 9 cm, preko "kabinet" formata do velikih albumskih formata.

Do danas je obrađeno 458 predmeta, odnosno 80 % pohranjene građe. Fotografije su dobro očuvane i dostupne vanjskim korisnicima, a čuvaju se u beskiselinskim košuljicama i metalnim ormarima. Prilikom nabave prioritet je dan dokumentarnoj fotografiji i riječkim autorima. Građa je bila izlagana na izložbama: *Fotografija u Rijeci*,

PPMHP, Rijeka, 1990.; *Fotografija u Hrvatskoj 1848-1951*, MUO, Zagreb, 1996.; *Matične knjige, korijeni identiteta*, DAR, Rijeka, 1998.; *Historicizam u Hrvatskoj*, MUO, Zagreb, 1999.; *Povijesne fotografske tehnike*, DAR, Rijeka, Gospić, Zagreb, 2000.; *Sesecija u Hrvatskoj*, MUO, Zagreb, 2003.; *120 godina nafte u Rijeci*, Muzej grada Rijeke, Rijeka, 2003.; *Židovi fotografiji*, Gliptoteka HAZU, Zagreb, 2004.; *Fotografski studio Carposio*, DAR, Rijeka, 2004.

Fotografije iz fundusa PPMHP između ostalog su objavljene u publikacijama: Miljenko Smokvina, *Rijeka na povijesnim fotografijama*, Dušević & Kršovnik d.o.o. Rijeka, 1997.; Grupa autora, *ARTE MIRACOLOSA*, ICR, Rijeka, 1995.; *Fotografija u Hrvatskoj 1848-1951*, MUO, Zagreb, 1994.; Marija Tonković, *Židovi fotografiji*, Židovska općina Zagreb, Zagreb, 2004.; *MUZEJ*, PPMHP, Rijeka, 2004.

kustos Marica Balabanić Fačini

ZBIRKA FOTOGRAFIJA U ODJELU ZA POVIJEST POMORSTVA PPMHP

Zbirka fotografija sadrži oko 260 inventariziranih predmeta. Od toga najveći dio pripada fotografijama unutar posebne zbirke Luppis, koja se inače vodi kao samostalna zbirka. Najveći dio građe zbirke Luppis, ukupno 160 predmeta, čine fotografije koje je prikupio kapetan Carlo Luppis, rođen 1874. godine. Nastale su pretežno od kraja sedamdesetih godina 19. stoljeća pa do razdoblja između dva svjetska rata.

Kao autori najviše se spominju sljedeći fotografi: Ilario Carposio (Rijeka), Edmondo Jellusich (Opatija), E. Zamboni (Pula), Bogomil Zoubek (Sušak), dok se od ostalih autora od kojih su sačuvane jedna do dvije fotografije spominju: Adela (Lwow), Sebah / Joailler (Carigrad), D. Marchini (Rijeka), Sebastianutti/Benque (Trst), Giuseppe/Luigi Vianelli (Venecija), Winter (Beč), S. Ogava (Japan), Tomaso Burato (Zadar), Alois Beer (Klagenfurt), Rottmayer (Trst), M. Circovich (Trst), M. Berger (Przemysl), Alberto Atenschel, Allema (Rio), T. Roth (Pula), D. Bechtinger (Trst), T. Enami (Yokohama, Japan), Knezevits (Novi Sad).

Velik dio fotografija zbirke Luppis pripada nepoznatim autorima. Fotografije su bez signature ili pečata fotografa ili atelijera, tako da je teško odrediti, autora i vrijeme nastanka. Prikazuju najvećim dijelom kapetana Carla Luppisa, njegovu obitelj, motive iz austrougarske ratne mornarice, dokumentarne fotografije s bojišta Prvog svjetskog rata i sl. Također su evidentirane fotografije iz različitih država i gradova, kao npr.: Ceylon, Kina, Yokohama, Tokyo u Aziji, Prag, Carigrad, Beč, Trst, Rijeka, Lavov u Europi, Alžir u Africi itd., odnosno mjesta koja je kapetan Luppis posjetio kao mornarički časnik.

Fotografije dosada nisu izlagane niti su objavljivane, a na njima nisu vršeni konzervatorski ni restauratorski postupci. Fotografije zbirke Luppis dijelom su otkupljene 1997. godine, a dijelom su pristigle kao poklon Muzeju, inventarizirane su i dostupne za uvid. Čuvaju se u posebnim košuljicama od beskiselinske folije.

KUSTOS Nikša Mendeš

ZBIRKA FOTOGRAFIJA I RAZGLEDNICA MUZEJSKE ZBIRKE KASTAVŠTINE

Muzejska zbirka Kastavštine otvorena je 1981. u Kastvu kao izdvojena zbirka Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka. Fotografska zbirka MZK sakupljena je od kraja sedamdesetih do devedesetih godina 20. stoljeća, uglavnom darovima te manjim dijelom ostavštinama. Zbirka sadrži oko 450 predmeta, većinom crno-bijelih fotografija, manji broj fotoalbuma i fotografskih aparata. Zbirka je od 1981. do 2004. diskontinuirano održavana te djelomično obrađivana.

Fotografije su kronološki vezane uz kraj 19. stoljeća te do 70-ih godina 20. stoljeća. Kulturnopovijesni, dokumentarni karakter Zbirke glavnim dijelom podrazumijeva prikaze osoba i događanja Kastva i Kastavštine. Teme fotografija su portreti, grupni portreti, snimci društvenih proslava, kulturno-prosvjetnih događanja te manjim dijelom pejzažni prikazi i eksterijerni snimci arhitekture. Osobito su vrijedne nesignirane ferotipije: portret Matka Skendera, portreti Ljudevita Jelušića i Kazimira Jelušića iz oko 1900. Zastupljene su fotografije različitih dimenzija - *visit*, *kabinet* format te veći albumski formati.

150

¹ ERVIN DUBROVIĆ, Riječki fotoamaterski pokret 1890 - 1940., u: *Fotografija u Hrvatskoj 1848-1951*, Zagreb 1994.

5. Ž. Jerman, *Egzorcizam*, 1972, c/b fotografija, vl. MMSU

6. M. Stilinović, *Tijelo za Antonina Artauda*, 1977, foto-instalacija, 24 c/b fotografije, vl. MMSU

5

Razni autori (profesionalni i amaterski fotografi) su iz Opatije, Voloskog, Rijeke, Pule, Trsta, Milana, Gorice, Ljubljane, Beča... Osobito su značajni znani autori riječkog i opatijskog područja Francesco B. Giurandich, Ilario Carposio, Carlo Zamboni, Edmondo Jelussich, Antal (Antonio) Funk, Giulio Udvardy, Leopoldo Marunich, Heinrich Porkert, I. Letis, J. Skrablin, Bogomil Zoubek. Prema kvantitativnoj zastupljenosti i sadržajnoj vezanosti uz temat Kastva ističu se I. Carposio i E. Jelušić.

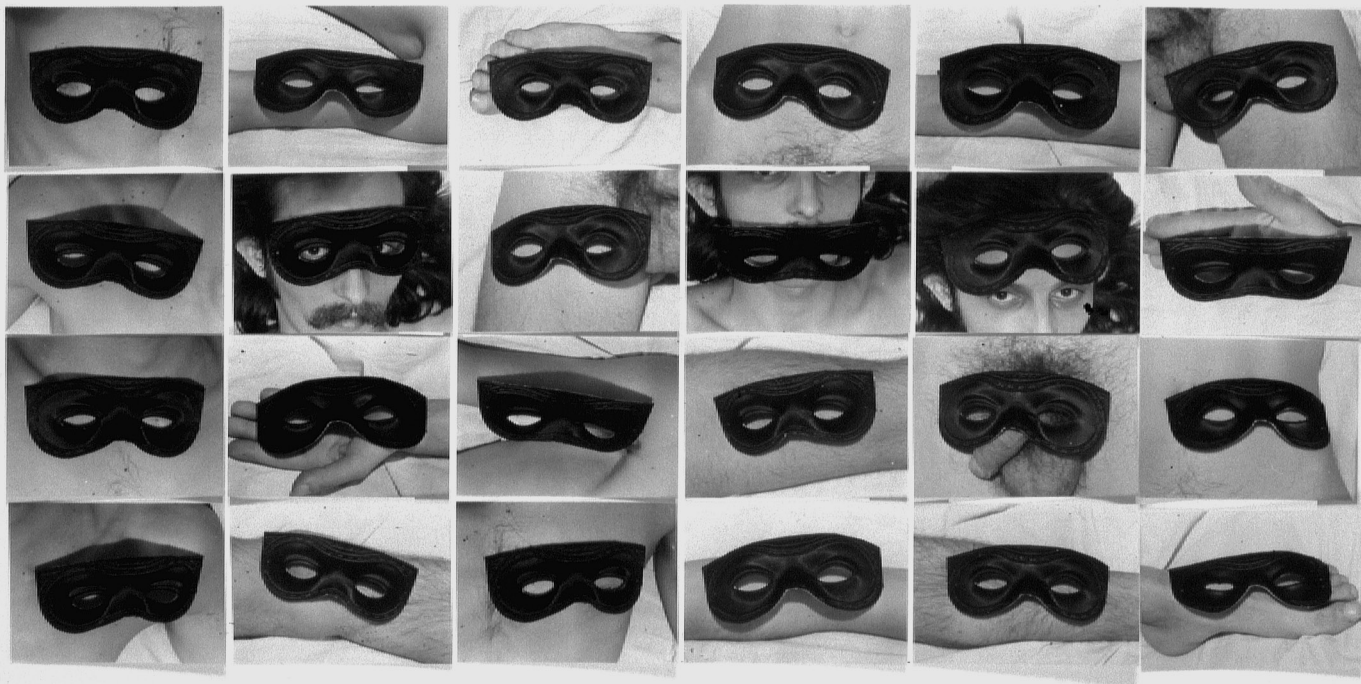
Građa je u različitim stupnju očuvanosti, moguća su oštećenja prije ulaska u Zbirku, te oštećenja koja su nastupila radi neadekvatnih mikroklimatskih uvjeta unutar izložbenog prostora. Predmeti Zbirke su u procesu obrade i preventivne zaštite. Do sada je zaštićeno i dokumentirano oko 10% građe koja je pohranjena u beskiselinskim uložnicama u čuvaonici Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka. Dvadesetak fotografija dio je stalnog postava unutar izložbenog prostora kulturne povijesti u Muzejskoj zbirci Kastavštine. Dio građe je izdvojen radi provođenja restauratorskih postupaka, a bit će prezentiran prilikom ponovnog otvaranja MZK.

Fotografije su bile izlagane na izložbama: *Kastav na staroj fotografiji*, PPMHP, Galerija Vincent, Kastav, 1988.; *Fotografija u Rijeci*, PPMHP, Rijeka, 1990.; *Stare kastavske razglednice*, PPMHP, Kastav, 1990. Predmeti iz fundusa objavljeni su u publikacijama: *Zbornici Kastavštine*, Kastav, 1978. - 2004.; *Arte miracolosa*, grupa autora, ICR, Rijeka, 1995.; Miljenko Smokvina, *Rijeka na povijesnim fotografijama*, Dušević & Kršovnik d.o.o. Rijeka, 1997.; Mr. sc. Darinko Munić, *Jedno stoljeće Kulturno-prosvjetnoga društva Istarska vila Kastav*, Kastav, 2001.; *Muzej*, PPMHP, Rijeka, 2004.

KUSTOS-PRIPRAVNIK Ksenija Orelj

ZBIRKA FOTOGRAFIJA MUZEJA GRADA RIJEKE

Zbirka fotografije broji nekoliko tisuća fotografija i negativa građe od sredine 19. stoljeća do danas. Po broju prikupljene građe najveća je zbirka u MGR. Prikupljanje se vrši putem ostavština, darivanjem i najvećim dijelom otkupom. Formatom su pretežno veličine posjetnice, 11,5 x 6,5 cm ("carte de visit"). Od većih formata treba izdvojiti kao posebnu tematsku cjelinu 14 originalnih fo-

6

tografija s motivima iz riječke Tvornice papira (interijeri proizvodnih pogona).

Od autora su zastupljeni: Giuseppe Luzzatto, Carlo Zamboni, Illario Carposio (najbrojniji), Francesco B. Giurandich, Giovanni Giuseppe Lovrovich, Leopoldo Marunich, Antonio D'Ancona, Giovanni Petricich, Emir Fantini, Bogumil Zoubek i Marijan Seksić.

Najvrjedniji primjerak koji se čuva u fondusu zbirke je dagerotipija nepoznata autora iz 1848. godine (Anton i Alfred von Vallentsits), otkup od riječke obitelji Vallentsits. Raritetna su i tri primjerka stereoskopske fotografije iz 60-ih godina 19. stoljeća, vjerojatno Friedricha Gsunda (panorama Grobničkog polja i riječki gradski prizori).

Zanimljivost predstavljaju i fotografije obiteljskih portreta znamenitih Riječana: Ernesta Mayera, Ivana pl. Zajca.

Razvitak poslijeratne amaterske i afirmacija umjetničke fotografije odvijala se oko djelatnosti Društva foto-kino amaterra (preimenovano u Foto klub Rijeka). Među prvim aktivistima bio je Maks Peč koji je Muzeju darovao šezdesetak svojih radova.

Muzej čuva i kolekciju originalnih negativa (637) Milana Pavića s raznovrsnim motivima Rijeke.

Krajem 1993. otkupljena je vrijedna autorska kolekcija fotografija iz Domovinskog rata koju je snimio fotoreporter *Novog lista*, Silvano Ježina (400 crno-bijelih fotografija snimljenih 1991. i 1992. na hrvatskom ratištu i u Rijeci).

kustos Mladen Grgurić

ZBIRKA FOTOGRAFIJA MUZEJA MODERNE I SUVREMENE UMJETNOSTI

Muzej moderne i suvremene umjetnosti tek je 2004. formirao zbirku fotografija - nukleus (kao dio zbirke kiparstva i multimedije) koji do danas broji 89 djela. Strategijom otkupa predviđen je pojačan otkup fotografija najznačajnijih suvremenih hrvatskih autora u narednom razdoblju. Do sada su prikupljene (posredstvom otkupa i donacija) fotografije koje vremenski pripadaju razdoblju od 70-ih godina 20. stoljeća do danas. Od autora su zastupljeni riječki fotografi Ranko Dokmanović i Damir Krizmanić (najbrojniji u Zbirci), Ivan Posavec, Damir Fabijanić i drugi. Damir Krizmanić, protagonist riječkih punk i rock novovalnih pojava s kraja 70-ih i početka 80-ih, pok-

lonio je Muzeju 43 crno-bijele fotografije iz toga razdoblja.

Muzeji suvremene umjetnosti nalaze se u specifičnom položaju prilikom klasifikacije umjetničkih djela po ključu medijske pripadnosti. Medijem fotografije može se poslužiti umjetnik koji po vokaciji nije fotograf, a fotografiju tretira samo kao jedan segment kompleksnog umjetničkog djela (na primjer kao dio instalacije, dokumentiranje performansa fotografijom koja se kasnije izlaže kao jedini dokument događaja, konceptualno mišljeni radovi kojima je fotografija samo sredstvo za iskazivanje stavova, etičkih a ne estetskih kategorija, eksperimenta i sl.). U Zbirci čuvamo takve fotografije - radovi članova Grupe šestorice autora iz 70-ih (Željko Jerman, Mladen i Sven Stilinović, Vlado Martek, Boris Demur, Fedor Vučemilović), kao i radove novijeg datuma - fotografske instalacije Vlaste Delimar, Ivana Šeremeta, Đorđa Jandrića, Sandre Sterle, multimedijalni rad *K 9*, poklon autora Zlatka Kopljara (izlagan na Bijenalu u Sao Paulu 2004).

Fotografija je specifičan medij zbog zbog propadanja ukoliko se ne čuva u strogo kontroliranim uvjetima (niska temperatura - u hladnjači, stabilna relativna vlažnost, bez izvora svjetlosti, zračenja, plinova iz zraka i one-

čišćenja). Trenutačno je stupanj čuvanja jednak za sve umjetnine u spremištu MMSU, što ne zadovoljava kriterije koji su potrebni za čuvanje fotografija, a posebni problem nastaje prilikom izlaganja u muzejsko-galerijskim prostorima koji ne posjeduju adekvatnu rasvjetu i mikroklimu, što ubrzava proces starenja.

Konzervatorica MMSU Duška Sekulić Čiković izradila je plan i mjere preventivne zaštite, a započela je pripremu konzervacije i restauracije dviju fotografija Željka Jermana u suradnji sa suradnikom iz Hrvatskog restauratorskog zavoda. Prilikom potrebe za restauracijom nailazimo na problem nedostatka profesionalno educiranih kadrova jer u Hrvatskoj nema visokoškolske ustanova za obrazovanje fotorestauratora, kao niti mogućnosti specijalizacije. Ostale fotografije su dobro očuvane, a čuvaju se u beskiselinskim folijama i mapama, u metalnim ladičarima. Kako Muzej nema prostor za stalni postav, fotografije su dostupne na uvid vanjskim korisnicima nakon predložena zahtjeva.

Fotografije iz zbirke djelomično su izlagane i objavljene u katalogu izložaba (izbor): *Inovacije, akvizicije*, suvremeni hrvatski umjetnici - djela iz fundusa, MMSU Rijeka, 2002.; *Ranko Dokmanović 1969.-1999.*, MMSU Rijeka 1999.

kustos Nataša Ivančević

→ Marica Balabanić Fačini - povjesničarka umjetnosti. Radi kao kustos kulturnopovijesnog odjela Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja, Rijeka.

→ Nikša Mendeš - povjesničar i povjesničar umjetnosti. Radi kao kustos Odjela za povijest pomorstva u Pomorskom i povijesnom muzeju Hrvatskog primorja, Rijeka.

→ Ksenija Orelj - povjesničarka umjetnosti. Radi kao kustos - pripravnik za građu kulturnopovijesnog karaktera u Muzejskoj zbirci Kastavštine pri Pomorskom i povijesnom muzeju Hrvatskog primorja, Rijeka.

→ Mladen Grgurić - povjesničar. Radi kao kustos u Muzeju grada Rijeke gdje vodi zbirku tiska, fotografije i filatelije.

→ Nataša Ivančević - povjesničarka umjetnosti. Radi kao viši kustos riječkog Muzeja moderne i suvremene umjetnosti. Voditeljica je zbirke kiparstva, fotografije i multimedije.

152

karmen travirka marčina

fotografske zbirke i prezentacija fotografije u zadru

fotografija koje se obično čuvaju u zbirkama i albumima starosjedilačkih obitelji.

Ovome aspektu treba pribrojiti još jednu vrlo važnu i poražavajuću činjenicu. U pedesetak teških savezničkih napada iz zraka tijekom 1943. i 1944. godine gotovo je u potpunosti razorena i spaljena središnja gradska jezgra Zadra. U tim sustavnim uništavanjima grada nestali su skoro sve gradske četvrti s cjelokupnim kućnim inventarima, pa tako i obiteljskim, ali i mnogim javnim zbirkama, kao i gotovo svi tada postojeći fotografski atelijeri, od kojih su neki imali tradiciju još od sedamdesetih godina 19. stoljeća, uključujući u to i kompletne arhive staklenih negativa. Tako je Zadar 19. stoljeća, bogat i uzorno ureden glavni grad Kraljevine Dalmacije, nestao poput neke Atlantide s većinom stanovništva i svojim povijesnim sjećanjem. Izučavanje povijesti zadarske fotografije tako predstavlja znatno teži, pedantniji i domišljatiji posao nego što je to u sredinama koje su imale više povijesne sreće.

Postoji još jedan zanimljiv razlog koji niti jedan istraživač ne bi smio zanemariti u procjeni deficitarnosti zadarskih fotografskih fondova. Zadar je u vrijeme austrijske vlasti bio prije svega administrativno središte, grad kojim je dominiralo više i srednje činovništvo, kao i više vojno i policijsko časnništvo. Redovita praksa austrijskih vlasti bila je stalna fluktuacija činovničkog kadra što je za svakog državnog dužnosnika, časnika ili činovnika, u što treba ubrojati i dio inteligencije, posebno školnike i profesore, bio uobičajen način života. Nomadski način života u namještenim stanovima oblikovao je specifičan mentalitet, koji je posebnu pažnju posvećivao samo lako pokretnoj imovini. Među takvim predmetima svakako je bila i fotografija, bilo kao portretni zapis, bilo kao veduta-suvenir, bilo kao službeni staleški grupni portret. Zbog toga je fotografije zadarskih autora 19. stoljeća moguće naći, ne samo u drugim hrvatskim središtima, već vjerojatno u širokom krugu od Tirola do Galicije, možda u većem broju nego u samom Zadru. Sličnu sudbinu imaju još možda i gradovi poput Karlovca, koji je u vrijeme Vojne krajine bio časnički grad ili Pule, koja je bila glavna baza austrougarske mornarice. Stoga i postoji zaista velika razlika između Zadra i gradova poput Splita, Dubrovnika, Varaždina i drugih sa svojim autentičnim i tradicionalnim građanstvom. Tako su za svakog temeljitog istraživača ili kolekcionara zadarske fotografije izuzetno

▼ Sustavno proučavanje zadarske fotografije, posebno one rane, iz razdoblja austrijske vlasti, iz više je razloga znatno specifičnije u odnosu na druge hrvatske gradove. Zadar je jedan od rijetkih gradova u Hrvatskoj koji je doživio tako okrutnu sudbinu da je u ovom stoljeću dva puta izmijenio svoju gotovo cjelokupnu populaciju. Zahvaljujući političkim okolnostima zaključenja nepovoljnog Rapallskog ugovora iz 1920. godine Zadar je pripao Kraljevini Italiji. Represija nad većinskim hrvatskim stanovništvom, koja je postojala i sistematski se ohrabivala još za austrijske uprave, doživjela je u vrijeme zaključivanja ugovora u Rapalu svoj vrhunac, tako da je od oko 16.000 stanovnika Zadra tijekom 1919., 1920. i 1921. iselilo u Kraljevinu SHS preko 9.700 građana. Njih su uskoro zamijenili brojni doseljenici iz Italije. Krajem Drugog svjetskog rata situacija se ponovila u obrnutom smjeru. Od 22.000 stanovnika, koliko je Zadar imao 1940. godine, 1945. je ostalo svega 6.000, od kojih je također veći broj napustio Zadar 1947. optirajući za Italiju. U takvoj situaciji, kada je cjelokupno stanovništvo dva puta odlazilo u dijasporu, nije moguće pronaći niti minimalan broj starih